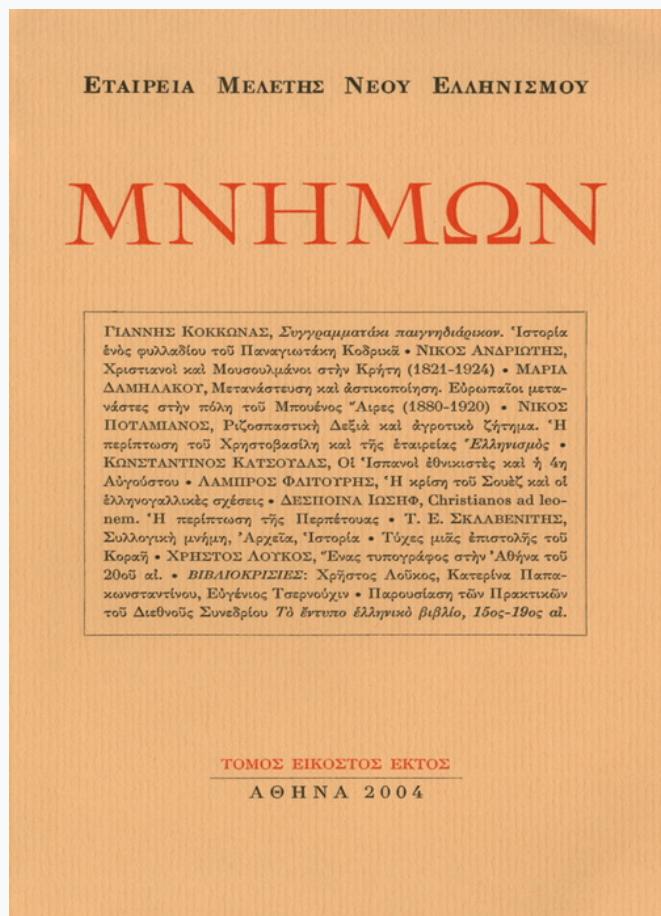

Μνήμων

Τόμ. 26 (2004)

David Brewer, Η φλόγα της ελευθερίας. Ο αγώνας των Έλλήνων για την ανεξαρτησία, 1821-1833.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.844](https://doi.org/10.12681/mnimon.844)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΚΟΣ Χ. (2004). David Brewer, Η φλόγα της ελευθερίας. Ο αγώνας των Έλλήνων για την ανεξαρτησία, 1821-1833. *Mnimon*, 26, 260-262. <https://doi.org/10.12681/mnimon.844>

του στίς πολιτικές έξελιξεις, μιά και ύπηρξε δικό κορυφαϊός του άντικαποδιστριακού διγώνα και κατά κάποιο τρόπο διεῖδε καλύτερα από τους άλλους τοὺς κινδύνους γιά τὸ μέλλον τοῦ νέου κράτους από τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Κυθερνήτη, παρὰ τὶς ἀγαθές προθέσεις του, στίς δικές του μόνο ἐπιλογές. Αν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, τότε νομίζω θὰ ζητούσαμε, ὑπερβολικὰ πάντοτε, ἀπὸ τὸν συγγραφέα νὰ εἴχε ἐπιχειρήσει ἔξισου ἀναλυτικά νὰ μᾶς ἔξηγήσει τὸ πῶς ὁ ἡρωάς του ἔγινε ἀντικαποδιστριακός. Απὸ ποιὲς διαδρομές και μὲ ποιά, ἐνδεχομένως, βασανιστικά διλήμματα. Καὶ ύπηρχαν πολλὰ τεκμήρια, ἀν δῆκαντα γιά τὸν Σκυλίτζη, ἀλλὰ δύωσδήποτε γιά δύοιδεάτες του ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν πολλές «συμπληρωτικές» μαρτυρίες γιά νὰ σκιαγραφηθεῖ περισσότερο και ἀντὴ ἡ περίοδος τῆς ζωῆς και δράσης του.

Πρέπει βέβαια νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ διατριβὴ τοῦ Κόκκωνα σταματοῦσε στὸ 1827 και ὅτι τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια τοῦ βιβλίου, τὰ δύο τα καλύπτουν τὴν περίοδο 1828-1872, προστέθηκαν ὅταν ἀποφασίστηκε ἡ ἔκδοση, γιά νὰ ἔχει ὁ ἀναγνώστης μιὰ διολκήρωμένη εἰκόνα τῆς ζωῆς και τῆς δράσης τοῦ Σκυλίτζη. Ο συγγραφέας οὐσιαστικά θὰ ἔγραψε ἄλλη μιὰ διατριβὴ ἀν συνέχιζε και γιά τὰ μετέπειτα χρόνια τὴν ἔξαντλητικὴ ἔρευνα ποὺ ἔκανε γιά τὴν προεπαναστατικὴ και ἐπαναστατικὴ περίοδο. Τὰ ὅσα ἀκολουθοῦσαν

ήταν και πολλά, δεδομένου ὅτι ὁ Σκυλίτζης έζησε δῶς τὸ 1872, και προϋπέθεταν ἀντιμετώπιση ἴστορικῶν προβλημάτων ἄλλου ἐπιτέδου, ἀφοῦ τὸ πλάσιο εἶναι τώρα ἡ καποδιστριακὴ πολιτεία και μετὰ τὸ ἐλληνικὸ βασίλειο. Θὰ μποροῦσαν, πάντως, κάποια ζητήματα, ὅπως ἡ χολέρα πού ἐπλήξε τὸν Πειραιά τὸ 1854 και ποὺ ύπηρξε ἡ αἰτία ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἀπομακρυνθεῖ ὁ Σκυλίτζης ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ δημάρχου, νὰ είχαν τύχει ἐκτενέστερης διαπραγμάτευσης.

Οἱ λίγες αὐτές ἐπισημάνσεις, ποὺ ξεκινοῦν κυρίως ἀπὸ δικά μου αἰτούμενα, δὲν μειώνουν στὸ ἐλάχιστο ἕνα ἔργο στὴ σπουδαιότητα τοῦ διποίου ἀναφέρθηκα ἐπανειλημένως. Θὰ σημείωνα πάλι ὅτι τὸ ἐγχείρημα τοῦ Κόκκωνα ἀποδεικνύει ὅτι τὸ 1821 μπορεῖ νὰ μπολάσει μὲ τὸ εῖρος του τὴν ἴστοριογραφία μας, ἀφεῖ νὰ μελετηθεῖ, ὅπως στὴν περίπτωση αὐτή, μὲ εύτυχὴ ισορροπία μεταξύ ἔρευνας τῶν πηγῶν και κριτικῆς ἀξιοποίησής τους.

Τέλος, ἀς σημειωθεῖ, γιατὶ δὲν εἶναι ἔλασσον, ὅτι δι συγγραφέας στοιχειοθέτησε ἡλεκτρονικὰ και σελυδοποίησε διδιος τὸ βιβλίο του χρησιμοποιώντας γραμματοσειρές ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ψηφιακὴ συνέχεια τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων τῆς μονοτύπιας, και τὸ ἀποτέλεσμα δείχνει ὅτι ἡ νέα τεχνολογία μπορεῖ νὰ παντρευτεῖ ἀρμονικὰ μὲ τὴν παράδοση τοῦ Γουτεμβέργιου.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

David Brewer, ‘*H φλόγα τῆς ἐλευθερίας. Ο ἀγώνας τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία 1821-1833. Μετάφραση ἀπὸ τὰ ἀγγλικὰ Τιτίνα Σπερελάκη, ἐπιμέλεια Ἐλένη Κεκροπούλου*, ’Αθήνα, ’Ενάλιος, 2004, 439 σ.

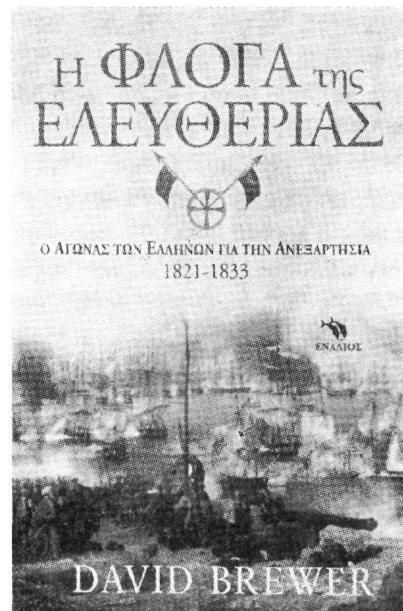
Δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνιάζει τὸ γεγονός ὅτι ἔνας ἔκδοτικὸς οἶκος ἀποφασίζει νὰ ἔκδώσει στὸ ἐλληνικὰ μιὰ συνοπτικὴ ἴστορία τοῦ 1821 πού ἔγραψε, στηριζόμενος κυρίως σὲ ἀγγλικές πηγές και βιοηθήματα, ἔνας διμότιμος καθηγητής κλασσικῶν σπουδῶν στὴν ’Οξφόρδη (τὸ copyright ύπο-

δεικνύει τὸ 2001 ὡς χρόνο τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης και μιὰ διερεύνηση στὸ διαδίκτυο τὸ ἐπιβεβαίωσε: Νέα ’Υόρκη, Overlook Press, 2001). Η ἔκδηλη συμπάθειά του γιὰ διτὶς ἐπιχειρήσαν οἱ ’Ελληνες προκειμένου νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερία τους, ἡ ἵκανότητά του νὰ ἀξιοποιεῖ μαρτυρίες

και σφηγγήσεις έδωσαν ένα κείμενο πού διαβάζεται εύχαριστα και πολλές φορές διαφωτίζει άρκετά τὸν μὴ ειδικό άναγνώστη. Έπομένως, κατά κάποιο τρόπο, καλύπτει ένα κενό πού ή έλληνική ίστοριογραφία δὲν μπόρεσε να δένθησε νὰ καλύψει. Το ἐρώτημα εἶναι γιατί; «Η συζήτηση εἶναι μὲν παλαιά, ἀλλὰ παραμένει ἐπίκαιρη. Δύο ἀπὸ τὶς ἔρμηνες πού προτάθηκαν: ἡ πολυπλοκότητα τῶν ὑπὸ διαπραγμάτευση προβλημάτων πού ἀφοροῦν τὸ 1821 καὶ τὸ συναφές μέγεθος τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας δὲν ἐπιτρέπουν τὸ τόλμημα μᾶς σύντομης ἀνασκόπησης ἑνὸς μείζονος γεγονότος» δὲν ἔχουν δημιουργηθεῖ στὴ χώρα μας οἱ προϋποθέσεις, θεσμικές καὶ ἐκδοτικές, τῆς δημιουργικῆς χρήσης ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἐκλαϊκευτικῶν ἐκδόσεων. Τὶς ἀναστολές αὐτὲς ἡ τὶς δύσκολίες δὲν φύνεται νὰ τὶς ἔχουν κάποιοι ξένοι ίστορικοι ἢ «Ελληνες ίστορικοι πού ἀπευθύνονται σὲ μὴ ἔλληνόφωνο κοινό. Νομίζω ὅτι τὸ θέμα εἶναι πολὺ σοβαρὸν καὶ πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσει συστηματικὰ ἀν πράγματι ἐνδιαφέρομαστε γιὰ τὸ πῶς διαμορφώνονται, καὶ στὸ ἀπέπεδο τῶν ἐκδόσεων, οἱ ἀπόψεις τοῦ εὐρύτερου ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ γιὰ τὴν ίστορια.

Γιὰ νὰ γίνω πιὸ συγκεκριμένος, νομίζω ὅτι δύσκολα κάποιοι ίστορικοι πού ἔχει παρακολουθήσει τὰ ὄσα ἔχουν γραφεῖ τὶς τελευταῖς δεκαετίες γιὰ τὴ στάση τοῦ Πατριαρχείου ἀπέναντι στὸ νεοελληνικὸ διαφωτισμὸ καὶ τὶς προοπτικές τῆς Ἐπανάστασης, θὰ ξεπερνοῦσε τὸ πρόβλημα μὲ λίγες φράσεις καὶ μὲ τὴν εύρηματικὴ διατύπωση: «Η ἐκκλησία ἔτσι ἤταν ἐπικεφαλῆς τόσο τῆς συνεργασίας μὲ τὸν ἐχθρὸν ὅσο καὶ τῆς ἀντίστασης, καὶ ἔπαιζε, ὅπως εἶχαν τὰ πράγματα, ταυτοχρόνως τὸν ρόλο τοῦ Πετέν καὶ τοῦ Ντὲ Γκόλ». Καὶ στὸ θέμα τοῦ κρυφοῦ σχολειοῦ: «Οἱ Τούρκοι δὲν ἀπαγόρευαν τὴν ἐκπαίδευση [...]. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα πολλὰ παιδιά πήγαιναν πράγματα σὲ αὐτοσχέδια σχολεῖα, συχνὰ σὲ ἐκκλησίες καὶ μὲ παπά γιὰ δάσκαλο, ἀλλὰ πήγαιναν τὴ νύχτα ἀπλῶς καὶ μόνο ἐπειδὴ ὅλη τὴν ἥμέρα δούλευαν στὰ χωράφια». Δύσκολα ἐπίσης θὰ ύπεγραφε

καὶ τὴν ἐπόμενη φράση: «Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καποδίστρια ὑποστηρίζονταν ἐπίσης ἀπὸ τὸν ὅγδοντάρη Κοραῆ στὸ Παρίσι, ὁ δοῦλος μόνο λόγω τοῦ προχωρημένου τῆς ἡλικίας του μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ γιὰ τὴ μικροψυχία του καὶ γιὰ τὶς δηλητηριώδεις ἐπιθέσεις του ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια». Εἶναι σαφὲς πῶς αὐτὴ ἡ ἀποψὴ γιὰ τὴν μικροψυχία τοῦ Κοραῆ, μιὰ ψυχολογικὴ ἐρμηνεία καὶ δχὶ μιὰ στοιχειώδης ἀπόπειρα νὰ κατανοθεῖ ἡ ἐμμονὴ τοῦ γέροντα σὲ κάποιες ἀξίες πού ὑποστηρίζε μιὰ διόληρη ζωή, μᾶς πᾶν πολὺ πίσω.

Θὰ μποροῦσα νὰ συνεχίσω καὶ μὲ ἄλλα παραδείγματα, ἀλλὰ δὲν θέλω παράλληλα νὰ μειώσω στὸ ἐλάχιστο τὴν προσπάθεια τοῦ συγγραφέα, μὲ τὶς πηγὲς καὶ τὰ βιογραφικά ποὺ εἶχε στὴ διάθεσή του, νὰ ἀναπαραστήσει εἰςυνελδητα καὶ πολὺ γλαφυρὰ πολλές πλευρές τοῦ 1821. Σὲ ἔνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα κεφάλαια, γιὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, ἡ χρησιμοποίηση τοῦ σχετικοῦ ἔργου τοῦ C. M. Woodhouse, δηπου καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ σημαντικές πηγές, τὰ ὄσα ὁ Codrington ἔγραψε γιὰ

νὰ ὑπερασπίσει τὴν ἀπόφασή του καὶ νὰ ἀντικρύσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τῆς Βρετανικῆς Κυβέρνησης γιὰ τὴν ἀνάκλησή του, μιὰ βιογραφία γι' αὐτὸν (1972), καὶ 2-3 ἀκόμη παραπομπές σὲ ἄλλες πηγές, δόηγοῦν σὲ μιὰ εὐσύνοπτη καὶ ἐμπειστατωμένη εἰκόνα τῆς ναυμαχίας καὶ τοῦ ἀντίκτυπου ποὺ εἶχε στὴν Ἐπανάσταση καθὼς καὶ στοὺς πρωταγωνιστές της. Κάπως ἔτσι χειρίζεται ὁ συγγραφέας καὶ τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια τοῦ βιβλίου του καὶ, ὅπως ἡδη

ἀνέφερα, τὸ ἀποτέλεσμα γιὰ τὸ μὴ εἰδικὸ ἀναγνώστη δὲν εἶναι ἀμελητέο. Παραμένει ὅμως τὸ πρόβλημα τοῦ κατὰ πόσον ἔνα εὖληπτο, καλῶν προθέσεων καὶ ἐνδιαφέρον βιβλίο γιὰ τὸ 1821, τὸ διποτὸ ὅμως δὲν ἐνσωματώνει ὅσα ἡ ἐλληνικὴ κυρίως ἴστοριογραφία πρότεινε γιὰ μιὰ νέα προσέγγισή του, θὰ μποροῦσε, μεταφραζόμενο στὰ Ἑλληνικά, νὰ ζεπεράσει τὰ δρια μιᾶς καλῆς ἐνημέρωσης καὶ νὰ συμβάλει στὴν ἀρσηκάποιων γερά ἐδραιωμένων στερεοτύπων.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

Μαρία Χριστίνα Χατζηϊωάννου, Οικογενειακή στρατηγική και εμπορικός ανταγωνισμός. Ο οίκος Γερούση των 19ο αιώνα, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2003, 324 σ.

‘Οσο περνούν τα χρόνια και παρατηρείται μια περισσότερο ἡ λιγότερο δυναμική και συνειδητή μετακίνηση του ερευνητικού ενδιαφέροντος των ιστορικών σε εποχές νεότερες και πιο κοντινές στο σήμερα, ἡ δημοσίευση εργασιών με θέμα παλαιότερες περιόδους και κυρίως εργασιών που βλέπουν με νέα ματιά παλιά και δουλεμένα θέματα είναι σίγουρα και ευχάριστη και ιδιαίτερα αισιόδοξη εξέλιξη για το μέλλον της ιστορικής επιστήμης γενικότερα. Το έργο της Μαρίας-Χριστίνας Χατζηϊωάννου Οικογενειακή στρατηγική και εμπορικός ανταγωνισμός. Ο οίκος Γερούση των 19ο αιώνα αποτελεί μια νέα εκδοχή της διδακτορικής διατριβής την οποία εἶχε εκπονήσει το 1989 στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το συγκεκριμένο έργο αποτελεί μία σαφώς βελτιωμένη εκδοχή της εργασίας εκείνης, με πολύ πιο συγκροτημένο λόγο και ενταγμένη πλέον στα πλαίσια της ιστορίας των επιχειρήσεων (business history). Ενώ στο εξωτερικό έχουν γίνει σημαντικές μελέτες που εντάσσονται στο πεδίο αυτό, στον ελλαδικό χώρο και τη μελέτη ατομικών και οικογενειακών επιχειρήσεων άλλα και ευρύτερων οικονομικών συνόλων, ως αυτοτελών μονάδων που δεν εντάσσονται ἀμεσα στο οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον τους. Διατυπώνει συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση προκειμένου το εγχειρήμα να αποβεί επιτυχές. Ειδικότερο αναφέρει ὅτι «η οικογενειακή επιχειρηματική στρατηγική μπορεί να γίνει βαθύτερα κατανοητή, αν εξεταστεί στο επίπεδο του μικρού γεωγραφικού διαμερίσματος (επαρ-

ρευνας αναφορικά με το συγκεκριμένο κλάδο και παραβέτει μια ικανοποιητική εικόνα των εργασιών που τον συγκρότησαν. Οι βιβλιογραφικές της αναφορές σαφώς μπορούν να αποτελέσουν μια αφετηρία για διποιον ενδιαφέρθει να μελετήσει συγκεκριμένες και διακεκριμένες μελέτες της ιστορίας των επιχειρήσεων. Παράλληλα καταγράφει τα κενά που παρουσιάζει η ελληνική ιστοριογραφία, τις αδυναμίες που οφείλονται στις υπάρχουσες πηγές και σκιαγραφεί με αδρές γραμμές την ιστορία της ιστορίας των επιχειρήσεων όπως έχει εξελιχθεί στην Ελλάδα. Σημειώνει την αποσπασματική και μονόπλευρη —εν πολλοῖς— ανάπτυξη της οικονομικής ιστορίας του 18ου και των αρχών του 19ου αι. στον ελλαδικό χώρο και τη μελέτη ατομικών και οικογενειακών επιχειρήσεων άλλα και ευρύτερων οικονομικών συνόλων, ως αυτοτελών μονάδων που δεν εντάσσονται αμεσα στο οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον τους. Διατυπώνει συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση προκειμένου το εγχειρήμα να αποβεί επιτυχές. Ειδικότερο αναφέρει ὅτι «η οικογενειακή επιχειρηματική στρατηγική μπορεί να γίνει βαθύτερα κατανοητή, αν εξεταστεί στο επίπεδο του μικρού γεωγραφικού διαμερίσματος (επαρ-